

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

अध्याय सहावा ।

आत्मसंयमयोगः ।

मग रायातें म्हणे संजयो । तोचि अभिप्रावो अवधारिजो । कृष्ण सांगती आतां जो । योगरूप ॥ १ ॥
सहजें ब्रह्मरसाचें पारणें । केलें अर्जुनालागीं नारायणें । कीं तेचि अवसरीं पाहुणे । पातलों आम्ही ॥ २ ॥
कैसी दैवाची आगळिक नेणजे । जैसें तान्हेलिया तोय सेविजे । कीं तेंचि चवी करुनि पाहिजे । तंव अमृत आहे ॥ ३ ॥
तैसें आम्हां तुम्हां जाहलें । जे आडमुठीं तत्त्व फावलें । तंव धृतराष्ट्रें म्हणितलें । हें न पुसों तूतें ॥ ४ ॥
तया संजया येणें बोलें । रायाचें हृदय चोजवलें । जें अवसरीं आहे घेतलें । कुमारांचिया ॥ ५ ॥
हें जाणोनि मनीं हांसिला । म्हणे म्हातारा मोहें नाशिला । एन्हवीं बोलु तरी भला जाहला । अवसरीं इये ॥ ६ ॥
परि तें तैसें कैसेनि होईल । जात्यंधु कैसें पाहेल । तेवीचि ये रुसें घेईल । म्हणौनि विहे ॥ ७ ॥
परि आपण चितीं आपुला । निकियापरी संतोषला । जे तो संवादु फावला । कृष्णार्जुनांचा ॥ ८ ॥
तेणें आनंदाचेनि धालेपणें । साभिप्राय अंतःकरणें । आतां आदरेंसीं बोलणें । घडेल तया ॥ ९ ॥
तो गीतेमाजी षष्ठींचा । प्रसंगु असे आयणीचा । जैसा क्षीरार्णवीं अमृताचा । निवाडु जाहला ॥ १० ॥
तैसें गीतार्थाचें सार । जें विवेकसिंधूचें पार । नाना योगविभवभांडार । उघडलें कां ॥ ११ ॥
जें आदिप्रकृतीचें विसवणें । जें शब्दब्रह्मासि न बोलणें । जेथूनि गीतावल्लीचें ठाणें । प्ररोहो पावे ॥ १२ ॥
तो अध्यावो सहावा । वरि साहित्याचिया बरवा । सांगिजेल म्हणौनि परिसावा । चित्त देउनी ॥ १३ ॥
माझा मराठाचि बोलु कौतुकें । परि अमृतातेंही पैजां जिंकें । ऐसीं अक्षरें रसिकें । मेळवीन ॥ १४ ॥
जिये कोंवळिकेचेनि पाडें । दिसती नादीचें रंग थोडे । वेधें परिमळाचें बीक मोडे । जयाचेनि ॥ १५ ॥
ऐका रसाळपणाचिया लोभा । कीं श्रवणीचि होति जिभा । बोले इंद्रियां लागे कळंभा । एकमेकां ॥ १६ ॥
सहजें शब्दु तरी विषो श्रवणाचा । परि रसना म्हणे हा रसु आमुचा । घ्राणासि भावो जाय परिमळाचा ।
हा तोचि होईल ॥ १७ ॥

नवल बोलतीये रेखेची वाहणी । देखतां डोळयांही पुरों लागे धणी । ते म्हणती उघडली खाणी । रूपाची हे ॥ १८ ॥
जेथ संपूर्ण पद उभारे । तेथ मनचि धांवे बाहिरें । बोलु भुजाही आविष्करें । आलिंगावया ॥ १९ ॥
ऐशीं इंद्रियें आपुलालिया भावीं । झोंबती परि तो सरिसेपणेंचि बुझावी । जैसा एकला जग चेववी । सहस्त्रकरु ॥ २० ॥
तैसें शब्दाचें व्यापकपण । देखिजे असाधारण । पाहातयां भावजां फावती गुण । चिंतामणीचे ॥ २१ ॥
हें असोतु या बोलांचीं ताटें भलीं । वरी कैवल्यरसें वोगरिलीं । ही प्रतिपत्ति मियां केली । निष्कामासी ॥ २२ ॥
आतां आत्मप्रभा नीच नवी । तेचि करुनि ठाणदिवी । जो इंद्रियांतें चोरुनि जेवी । तयासीचि फावे ॥ २३ ॥
येथ श्रवणाचेनि पांगें- । वीण श्रोतयां होआवें लागे । हे मनाचेनि निजांगें । भोगिजे गा ॥ २४ ॥
आहाच बोलाची वालीफ फेडिजे । आणि ब्रह्माचियाचि आंगा घडिजे । मग सुखेंसी सुरवाडिजे । सुखाचि मार्जी ॥ २५ ॥
ऐसें हळुवारपण जरी येईल । तरीच हें उपेगा जाईल । एन्हवीं आघवी गोठी होईल । मुकिया बहिरयाची ॥ २६ ॥
परी तें असो आतां आघवें । नलगे श्रोतयांतें कडसावें । जे अधिकारिये एथ स्वभावें । निष्कामकामु ॥ २७ ॥

जिहीं आत्मबोधाचिया आवडी । केली स्वर्गसंसाराची कुरोंडी । तेवांचूनि एथींची गोडी । नेणती आणिक ॥ २८ ॥
जैसा वायसीं चंद्र नोळखिजे । तैसा प्राकृतीं हा ग्रंथु नेणिजे । आणि तो हिमांशुचि जेविं खाजें । चकोराचें ॥ २९ ॥
तैसा सज्जानासी तरी हा ठावो । आणि अज्जानासी आन गांवो । म्हणौनि बोलावया विषय पहा हो । विशेषु नाही ॥ ३० ॥
परी अनुवादलों मी प्रसंगें । तें सज्जनीं उपसाहावें लागे । आतां सांगेन काय श्रीरंगें । निरोपिलें जें ॥ ३१ ॥
तें बुद्धीही आकळितां सांकडें । म्हणौनि बोलीं विपायें सांपडे । परी श्रीनिवृत्तिकृपादीप उजियेडें । देखैन मी ॥ ३२ ॥
जें दिठीही न पविजे । तें दिठीविण देखिजे । जरी अतींद्रिय लाहिजे । ज्ञानबळ ॥ ३३ ॥
ना तरी जें धातुवादाही न जोडे । तें लोहींचि पंधरें सांपडे । जरी दैवयोगें चढे । परिसु हातां ॥ ३४ ॥
तैसी गुरुकृपा होये । तरी करितां काय आपु नोहे । म्हणौनि तें अपार मातें आहे । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ३५ ॥
तेणें कारणें मी बोलेन । बोलीं अरूपाचें रूप दावीन । अतींद्रिय परी भोगवीन । इंद्रियांकरवीं ॥ ३६ ॥
आइका यश श्री औदार्य । ज्ञान वैराग्य ऐश्वर्य । हे साही गुणवर्य । वसती जेथ ॥ ३७ ॥
म्हणौनि तो भगवंतु । जो निःसंगाचा सांगातु । तो म्हणे पार्था दत्तचित्तु । होई आतां ॥ ३८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।

स संन्यासी च योगी च न निरग्निरन चाक्रियः ॥ १ ॥

आइके योगी आणि संन्यासी जनीं । हे एकचि सिनानें झणीं मानीं । एव्हवीं विचारिजती जंव दोन्ही । तंव एकचि ते ॥ ३९ ॥
सांडिजे दुजया नामाचा आभासु । तरी योगु तोचि संन्यासु । पाहतां ब्रह्मीं नाही अवकाशु । दोहींमाजीं ॥ ४० ॥
जैसे नामाचेनि अनारिसेपणें । एका पुरुषातें बोलावणें । कां दोहींमार्गीं जाणें । एकाचि ठाया ॥ ४१ ॥
नातरी एकचि उदक सहजें । परि सिनाना घटीं भरिजे । तैसें भिन्नत्व जाणिजे । योगसंन्यासांचें ॥ ४२ ॥
आइके सकळ संमतें जगीं । अर्जुना गा तोचि योगी । जो कर्म करुनि रागी । नोहेचि फळीं ॥ ४३ ॥
जैसी मही हे उडिजे । जनी अहंबुद्धीवीण सहजें । आणि तेथिंचीं तियें बीजें । अपेक्षीना ॥ ४४ ॥
तैसा अन्वयाचेनि आधारें । जातीचेनि अनुकारें । जें जेणें अवसरें । करणें पावे ॥ ४५ ॥
तें तैसेचि उचित करी । परी साटोपु नोहे शरीरीं । आणि बुद्धीही करोनि फळवेरी । जायेचिना ॥ ४६ ॥
ऐसा तोचि संन्यासी । पार्था गा परियेसीं । तोचि भरंवसेनिसीं । योगीश्वरु ॥ ४७ ॥
वांचूनि उचित कर्म प्रासंगिक । तयातें म्हणे हे सांडावें बद्धक । तरी टांकोटांकीं आणिक । मांडीचि तो ॥ ४८ ॥
जैसा क्षाळूनियां लेपु एकु । सर्वेचि लाविजे आणिकु । तैसेनि आग्रहाचा पाइकु । विचंबे वायां ॥ ४९ ॥
गृहस्थाश्रमाचें वोडें । कपाळीं आधींचि आहे सहजें । कीं तेंचि संन्याससवा ठेविजे । सरिसें पुढती ॥ ५० ॥
म्हणौनि अग्निसेवा न सांडितां । कर्माची रेखा नोलांडितां । आहे योगसुख स्वभावता । आपणपांचि ॥ ५१ ॥

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।

न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

ऐकें संन्यासी तोचि योगी । ऐसी एकवाक्यतेची जगीं । गुढी उभविली अनेगीं । शास्त्रांतरीं ॥ ५२ ॥
जेथ संन्यासिला संकल्पु तुटे । तेथचि योगाचें सार भेटे । ऐसें हें अनुभवाचेनि धटें । साचें जया ॥ ५३ ॥

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।
योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

आतां योगाचळाचा निमथा । जरी ठाकावा आथि पार्था । तरी सोपाना या कर्मपथा । चुका झणी ॥ ५४ ॥
येणें यमनियमांचेनि तळवटें । रिगे आसनाचिये पाउलवाटें । येई प्राणायामाचेनि आडकटें । वरौता गा ॥ ५५ ॥
मग प्रत्याहाराचा अधाडा । जो बुद्धीचियाही पायां निसरडा । जेथ हटिये सांडिती होडा । कडेलग ॥ ५६ ॥
तरी अभ्यासाचेनि बळें । प्रत्याहारीं निराळें । नखीं लागेल ढाळें ढाळें । वैराग्याची ॥ ५७ ॥
ऐसा पवनाचेनि पाठारें । येतां धारणेचेनि पैसारें । क्रमी ध्यानाचें चवरें । सांपडे तंव ॥ ५८ ॥
मग तया मार्गाची धांव । पुरेल प्रवृत्तीची हांव । जेथ साध्यसाधना खेंव । समरसें होय ॥ ५९ ॥
जेथ पुढील पैसु पारुखे । मागील स्मरावें तें ठाके । ऐसिये सरिसीये भूमिके । समाधि राहे ॥ ६० ॥
येणें उपायें योगारूढ । जो निरवधि जाहला प्रौढ । तयाचिया चिन्हांचा निवाडु । सांगैन आइकें ॥ ६१ ॥

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।
सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

तरी जयाचिया इंद्रियांचिया घरा । नाहीं विषयांचिया येरझारा । जो आत्मबोधाचिया वोवरां । पहुडला असे ॥ ६२ ॥
जयाचें सुखदुःखाचेनि आंगें । झगटलें मानस चेंवो नेघे । विषय पासींही आलियां से न रिगे । हें काय म्हणौनि ॥ ६३ ॥
इंद्रियें कर्मांच्या ठायीं । वाढीनलीं परि कहीं । फळहेतूची चाड नाहीं । अंतःकरणी ॥ ६४ ॥
असतेनि देहें एतुला । जो चेतुचि दिसे निदेला । तोचि योगारूढ भला । वोळखें तूं ॥ ६५ ॥
तेथ अर्जुन म्हणे अनंता । हें मज विस्मो बहु आइकतां । सांगे तया ऐसी योग्यता । कवणें दीजे ॥ ६६ ॥

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

तंव हांसोनि श्रीकृष्ण म्हणे । तुझे नवल ना हें बोलणें । कवणासि काय दिजेल कवणें । अद्वैतीं इये ॥ ६७ ॥
पैं व्यामोहाचिये शेजे । बळिया अविद्या निद्रितु होइजे । ते वेळी दुःस्वप्न हा भोगिजे । जन्ममृत्यूंचा ॥ ६८ ॥
पाठीं अवसांत ये चेंवो । तें तें अवघेंचि होय वावो । ऐसा उपजे नित्य सद्भावो । तोहि आपणपांचि ॥ ६९ ॥
म्हणौनि आपणचि आपणयां । घातु कीजतु असे धनंजया । चित्त देऊनि नाथिलिया । देहाभिमाना ॥ ७० ॥

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

हा विचारुनि अहंकारु सांडिजे । मग असतीचि वस्तु होईजे । तरी आपली स्वस्ति सहजें । आपण केली ॥ ७१ ॥
एन्हवीं कोशकीटकाचिया परी । तो आपणया आपण वैरी । जो आत्मबुद्धि शरीरीं । चारुस्थळीं ॥ ७२ ॥
कैसे प्राप्तीचिये वेळे । निदैवा अंधळेपणाचे डोहळे । कीं असते आपुले डोळे । आपण झांकी ॥ ७३ ॥
कां कवण एकु भ्रमलेपणें । मी तो नव्हे गा चोरलों म्हणे । ऐसा नाथिला छंदु अंतःकरणें । घेऊनि ठाके ॥ ७४ ॥

एहवीं होय तें तोचि आहे। परि काई कीजे बुद्धि तैशी नोहे। देखा स्वप्नींचेनि घायें। कीं मरे साचें ॥ ७५ ॥
जैशी ते शुकाचेनि आंगभारें। नळिका भोविन्नली एरी मोहरें। तेणें उडावें परी न पुरे। मनशंका ॥ ७६ ॥
वायांचि मान पिळी। अटुवें हियें आंवळी। टिटांतु नळी। धरुनि ठाके ॥ ७७ ॥
म्हणे बांधला मी फुडा। ऐसिया भावनेचिया पडे खोडां। कीं मोकळिया पायांचा चवडा। गोंवी अधिकें ॥ ७८ ॥
ऐसा काजेंवीण आंतुडला। तो सांग पां काय आणिकें बांधिला। मग न सोडीच जन्ही नेला। तोडूनि अर्धा ॥ ७९ ॥
म्हणौनि आपणयां आपणचि रिपु। जेणें वाढविला हा संकल्पु। येर स्वयंबुद्धी म्हणे बापु। जो नाथिलें नेचे ॥ ८० ॥

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।
शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

तया स्वांतःकरणजिता। सकळकामोपशांता। परमात्मा परौता। दुरी नाही ॥ ८१ ॥
जैसा किडाळाचा दोषु जाये। तरी पंधरें तेंचि होये। तैसें जीवा ब्रह्मत्व आहे। संकल्पलोपीं ॥ ८२ ॥
हा घटाकारु जैसा। निमालिया तया अवकाशा। नलगे मिळों जाणें आकाशा। आना ठाया ॥ ८३ ॥
तैसा देहाहंकारु नाथिला। हा समूळ जयाचा नाशिला। तोचि परमात्मा संचला। आधींचि आहे ॥ ८४ ॥
आतां शीतोष्णाचिया वाहणी। तेथ सुखदुःखाची कडसणीं। इयें न समाती कांहीं बोलणीं। मानापमानांचीं ॥ ८५ ॥
जे जिये वाटा सूर्यु जाये। तेउतें तेजाचें विश्व होये। तैसें तया पावे तें आहे। तोचि म्हणौनी ॥ ८६ ॥
देखें मेघौनि सुटती धारा। तिया न रुपती जैसिया सागरा। तैशीं शुभाशुभें योगीश्वरा। नव्हती आनें ॥ ८७ ॥

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।
युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ८ ॥

जो हा विज्ञानात्मकु भावो। तया विवरितां जाहला वावो। मग लागला जंव पाहों। तंव ज्ञान तें तोचि ॥ ८८ ॥
आतां व्यापकु कीं एकदेशी। हे ऊहापोही जे ऐसी। ते करावी ठेली आपैशी। दुजेनवीण ॥ ८९ ॥
ऐसा शरीरीचि परी कौतुकें। परब्रह्माचेनि पाडें तुकें। जेणें जितलीं एकें। इंद्रियें गा ॥ ९० ॥
तो जितेंद्रियु सहजें। तोचि योगयुक्तु म्हणिजे। जेणे सानें थोर नेणिजे। कवणें काळीं ॥ ९१ ॥
देखें सोनयाचें निखळ। मेरुयेसणें दिसाळ। आणि मातियेचें डिखळ। सरिसेंचि मानी ॥ ९२ ॥
पाहतां पृथ्वीचें मोल थोडें। ऐसें अनर्घ्य रत्न चोखडें। देखें दगडाचेनि पाडें। निचाडु ऐसा ॥ ९३ ॥

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।
साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

तेथ सुहृद आणि शत्रु। कां उदासु आणि मित्रु। हा भावभेदु विचित्रु। कल्पू केंचा ॥ ९४ ॥
तया बंधु कोण काह्याचा। द्वेषिया कवणु तयाचा। मीचि विश्व ऐसा जयाचा। बोधु जाहला ॥ ९५ ॥
मग तयाचिये दिठी। अधमोत्तम असे किरीटी ?। काय परिसाचिये कसवटी। वानिया कीजे ? ॥ ९६ ॥
ते जैशी निर्वाण वर्णुचि करी। तैशी जयाची बुद्धी चराचरी। होय साम्याची उजरी। निरंतर ॥ ९७ ॥
जे ते विश्वालंकाराचें विसुरे। जरी आहाती आनानें आकारें। तरी घडले एकचि भांगारें। परब्रह्मों ॥ ९८ ॥

ऐसें जाणणें जें बरवें । तें फावलें तया आघवें । म्हणौनि आहाचवाहाच न झकवे । येणें आकारचित्रें ॥ १९ ॥
घापे पटामाजि दृष्टी । दिसे तंतूची सैघ सृष्टी । परी तो एकवांचूनि गोठी । दुजी नाही ॥ १०० ॥
ऐसेनि प्रतीती हें गवसे । ऐसा अनुभव जयातें असे । तोचि समबुद्धि हे अनारिसें । नव्हे जाणें ॥ १०१ ॥
जयाचें नांव तीर्थरावो । दर्शनें प्रशस्तीसि ठावो । जयाचेनि संगें ब्रह्मभावो । भ्रांतासही ॥ १०२ ॥
जयाचेनि बोलें धर्मु जिये । दिठी महासिद्धितें विये । देखें स्वर्गसुखादि इयें । खेळु जयाचा ॥ १०३ ॥
विपायें जरी आठवला चित्ता । तरी दे आपुली योग्यता । हें असो तयातें प्रशंसितां । लाभु आथि ॥ १०४ ॥

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।
एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

पुढती अस्तवेना ऐसें । जया पाहलें अद्वैतदिवसें । मग आपणपांचि आपणु असे । अखंडित ॥ १०५ ॥
ऐसिया दृष्टी जो विवेकी । पार्था तो एकाकी । सहजें अपरिग्रही जो तिहीं लोकीं । तोचि म्हणौनि ॥ १०६ ॥
ऐसियें असाधारणें । निष्पन्नाचीं लक्षणें । आपुलेनि बहुवसणें । श्रीकृष्ण बोले ॥ १०७ ॥
जो ज्ञानियांचा बापु । देखणेयांचे दिठीचा दीपु । जया दादुलयाचा संकल्पु । विश्व रची ॥ १०८ ॥
प्रणवाचिये पेठे । जाहलें शब्दब्रह्म माजिठे । तें जयाचिया यशा धाकुटें । वेढूं न पुरे ॥ १०९ ॥
जयाचेनि आंगिकें तेजें । आवो रविशशीचिये वणिजे । म्हणौनि जग हें वेशजे- । वीण असे तया ॥ ११० ॥
हां गा नामचि एक जयाचें । पाहतां गगनही दिसे टांचें । गुण एकैक काय तयाचे । आकळशील तूं ॥ १११ ॥
म्हणौनि असो हें वानणें । सांगों नेणों कवणाचीं लक्षणें । दावावीं मिषें येणें । कां बोलिलों तें ॥ ११२ ॥
ऐकें द्वैताचा ठावोचि फेडी । ते ब्रह्मविद्या कीजेल उघडी । तरी अर्जुना पढिये हे गोडी । नासेल हन ॥ ११३ ॥
म्हणौनि तें तैसे बोलणें । नव्हे सपातळ आड लावणें । केले मनचि वेगळवाणें । भोगावया ॥ ११४ ॥
जया सोऽहंभाव अटकु । मोक्षसुखालागोनि रंकु । तयाचिये दिठीचा झणें कळकु । लागेल तुझिया प्रेमा ॥ ११५ ॥
विपाये अहंभावो ययाचा जाईल । मी तेंचि हा जरी होईल । तरी मग काय कीजेल । एकलेया ॥ ११६ ॥
दिठीची पाहतां निविजें । कां तोंड भरोनि बोलिजे । नातरी दाटूनि खेंव दीजे । ऐसें कवण आहे ? ॥ ११७ ॥
आपुलिया मना बरवी । असमाई गोठी जीवीं । ते कवणेंसि चावळावी । जरी ऐक्य जाहलें ॥ ११८ ॥
इया काकुळती जनार्दन । अन्योपदेशाचेनि हाताशन । बोलामाजि मन मनें । आलिंगूं सरलें ॥ ११९ ॥
हें परिसतां जरी कानडें । तरी जाण पां पार्थ उघडें । कृष्णसुखाचेंचि रूपडें । वोतलें गा ॥ १२० ॥
हें असो वयसेचिये शेवटीं । जैसें एकचि विये वांझोटी । मग ते मोहाची त्रिपुटी । नाचों लागे ॥ १२१ ॥
तैसें जाहलें श्रीअनंता । ऐसें तरी मी न म्हणतां । जरी तयाचा न देखतां । अतिशयो एथ ॥ १२२ ॥
पाहा पां नवल कैसें चोज । कें उपदेशु केउतें झुंज । परी पुढें वालभाचें भोज । नाचत असे ॥ १२३ ॥
आवडी आणि लाजवी । व्यसन आणि शिणवी । पिसें आणि न भुलवी । तरी तेंचि काई ? ॥ १२४ ॥
म्हणौनि भावार्थु तो ऐसा । अर्जुन मैत्रियेचा कुवासा । कीं सुखें श्रृंगारलिया मानसा । दर्पणु तो ॥ १२५ ॥
यापरी बाप पुण्यपवित्र । जगीं भक्तिबीजासि सुक्षेत्र । तो श्रीकृष्णकृपे पात्र । याचिलागीं ॥ १२६ ॥
हो कां आत्मनिवेदनातळींची । जे पीठिका होय सख्याची । पार्थु अधिष्ठात्री तेथिंची । मातृका गा ॥ १२७ ॥
पासींचि गोसावी न वर्णिजे । मग पाइकाचा गुण घेईजे । ऐसा अर्जुनु तो सहजें । पढिये हरी ॥ १२८ ॥
पाहां पां अनुरागें भजें । जे प्रियोत्तमं मानिजे । ते पतीहूनि काय न वानिजे । पतिव्रता ? ॥ १२९ ॥
तैसा अर्जुनचि विशेषें स्तवावा । ऐसें आवडलें मज जीवा । जे तो त्रिभुवनीचिया दैवां । एकायतनु जाहला ॥ १३० ॥

जयाचिया आवडीचेनि पांगें । अमूर्तुही मूर्ती आवगें । पूर्णाहि परी लागे । अवस्था जयाची ॥ १३१ ॥
तंव श्रोते म्हणती दैव । कैसी बोलाची हवाव । काय नादातें हन बरव । जिणोनि आली ॥ १३२ ॥
हां हो नवल नोहे देशी । मन्हाटी बोलिजे तरी ऐशी । वाणें उमटताहे आकाशी । साहित्य रंगाचे ॥ १३३ ॥
कैसें उन्मेखचांदिणें तार । आणि भावार्थु पडे गार । हेचि श्लोकार्थ कुमुदिनी फार । साविया होती ॥ १३४ ॥
चाडचि निचाडां करी । ऐसी मनोरथी ये थोरी । तेणें विवळले अंतरी । तेथ डोलु आला ॥ १३५ ॥
तें निवृत्तिदासें जाणितलें । मग अवधान द्या म्हणितलें । नवल पांडवकुळीं पाहलें । कृष्णदिवसें ॥ १३६ ॥
देवकीया उदरीं वाहिला । यशोदा सायासें पाळिला । कीं शेखीं उपेगा गेला । पांडवांसी ॥ १३७ ॥
म्हणौनि बहुदिवस वोळगावा । कां अवसरु पाहोनि विनवावा । हाही सोसु तया सदैवा । पडेचिना ॥ १३८ ॥
हें असो कथा सांगें वेगीं । मग अर्जुन म्हणे सलगी । देवा इयें संतचिन्हें आंगीं । न ठकती माझ्या ॥ १३९ ॥
एन्हवीं या लक्षणांचिया निजसारा । मी अपाडें कीर अपुरा । परि तुमचेनि बोलें अवधारा । थोरावें जरी ॥ १४० ॥
जी तुम्ही चित्त देयाल । तरी ब्रह्म मियां होईजेल । काय जहालें अभ्यासिजेल । सांगाल जें ॥ १४१ ॥
हां हो नेणों कवणाची काहाणी । आइकोनि श्लाघिजत असों अंतःकर्णीं । ऐसी जहालेपणाची शिरयाणी ।
कायसी देवा ॥ १४२ ॥
हें आंगें म्यां होईजो का । येतुलें गोसावी आपुलेपणें कीजो कां । तंव हांसोनि श्रीकृष्ण हो कां । करूं म्हणती ॥ १४३ ॥
देखा संतोषु एक न जोडे । तंवचि सुखाचें सैघ सांकडें । मग जोडलिया कवणीकडे । अपुरें असे ? ॥ १४४ ॥
तैसा सर्वेश्वरु बळिया सेवकें । म्हणौनि ब्रह्मही होय तो कौतुकें । परि कैसा भारें आतला पिकें । दैवाचेनि ॥ १४५ ॥
जो जन्मसहस्रांचियासाठीं । इंद्रादिकांही महागु भेटी । तो आधीनु केतुला किरीटी । जे बोलुही न साहे ॥ १४६ ॥
मग ऐका जें पांडवें । म्हणितलें म्यां ब्रह्म होआवें । तें अशेषही देवें । अवधारिलें ॥ १४७ ॥
तेथ ऐसेंचि एक विचारिलें । जे या ब्रह्मत्वाचे डोहळे जाहले । परि उदरा वैराग्य आहे आलें । बुद्धीचिया ॥ १४८ ॥
एन्हवीं दिवस तरी अपुरे । परी वैराग्यवसंताचेनि भरें । जे सोऽहंभाव महुरे । मोडोनि आला ॥ १४९ ॥
म्हणौनि प्राप्तफळीं फळतां । यासि वेळु न लगेल आतां । होय विरक्तु ऐसा अनंता । भरंवसा जाहला ॥ १५० ॥
म्हणे जें जें हा अधिष्ठील । तें आरंभींच यया फळेल । म्हणौनि सांगितला न वचेल । अभ्यासु वायां ॥ १५१ ॥
ऐसें विवरोनियां श्रीहरी । म्हणितलें तिये अवसरीं । अर्जुना हा अवधारीं । पंथराजु ॥ १५२ ॥
तेथ प्रवृत्तिरूच्या बुडीं । दिसती निवृत्तिफळाचिया कोडी । जिये मार्गीचा कापडी । महेशु आझुनी ॥ १५३ ॥
पैल योगवृंदे वहिलीं । आडवीं आकाशीं निघालीं । कीं तेथ अनुभवाच्या पाउलीं । धोरणु पडिला ॥ १५४ ॥
तिहीं आत्मबोधाचेनि उजुकारें । धांव घेतली एकसरें । कीं येर सकळ मार्ग निदसुरे । सांडूनियां ॥ १५५ ॥
पाठीं महर्षीं येणें आले । साधकांचे सिद्ध जाहाले । आत्मविद थोरावले । येणेंचि पंथें ॥ १५६ ॥
हा मार्गु जें देखिजे । तें तहान भूक विसरिजे । रात्रिदिवसु नेणिजे । वाटे इये ॥ १५७ ॥
चालतां पाऊल जेथ पडे । तेथ अपवर्गाची खाणी उघडे । आव्हांटलिया तरी जोडे । स्वर्गसुख ॥ १५८ ॥
निगिजे पूर्वींलिया मोहरा । कीं येइजे पश्चिमेचिया घरा । निश्चळपणें धनुर्धरा । चालणें एथिंचें ॥ १५९ ॥
येणें मार्गें जया टाया जाइजे । तो गांवो आपणचि होईजे । हें सांगों काय सहजें । जाणसी तूं ॥ १६० ॥
तेथ पार्थें म्हणितलें देवा । तरी तेंचि मग केव्हां । कां आर्तिसमुद्रौनि न काढावा । बुडतु जी मी ॥ १६१ ॥
तंव श्रीकृष्ण म्हणती ऐसें । हें उत्सृंखळ बोलणें कायसें । आम्हीं सांगतसों आपैसें । वरि पुशिलें तुवां ॥ १६२ ॥

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

तरी विशेषे आतां बोलिजेल । परि तें अनुभवे उपेगा जाईल । म्हणौनि तैसें एक लागेल । स्थान पाहावे ॥ १६३ ॥
जेथ अराणुकेचेनि कोडे । बैसलिया उठों नावडे । वैराग्यासी दुणीव चढे । देखिलिया जें ॥ १६४ ॥
जो संती वसविला ठावो । संतोषासि सावावो । मना होय उत्सावो । धैर्याचा ॥ १६५ ॥
अभ्यासुचि आपणयाते करी । हृदयाते अनुभवु वरी । ऐसी रम्यपणाची थोरी । अखंड जेथ ॥ १६६ ॥
जया आड जातां पार्था । तपश्चर्या मनोरथा । पाखांडियाही आस्था । समूळ होय ॥ १६७ ॥
स्वभावे वाटे येतां । जरी वरपडा जाहला अवचितां । तरी सकामुही परि माघौता । निघों विसरे ॥ १६८ ॥
ऐसेनि न राहतयाते राहावी । भ्रमतयाते बैसवी । थापटूनि चेववी । विरक्तीते ॥ १६९ ॥
हें राज्य वर सांडिजे । मग निवांता एथेचि असिजे । ऐसें श्रृंगारियांहि उपजे । देखतखेवो ॥ १७० ॥
जें येणें मानें बरवंट । आणि तैसेंचि अतिचोखट । जेथ अधिष्ठान प्रगट । डोळां दिसे ॥ १७१ ॥
आणिकही एक पहावे । जें साधकीं वसते होआवे । आणि जनाचेनि पायरवे । रुळेचिना ॥ १७२ ॥
जेथ अमृताचेनि पाडे । मुळाहीसकट गोडे । जोडती दाटे झाडे । सदा फळती ॥ १७३ ॥
पाउला पाउला उदके । वर्षाकाळेंही अतिचोखे । निझरे का विशेखे । सुलभे जेथ ॥ १७४ ॥
हा आतपुही आळुमाळु । जाणिजे तरी शीतळु । पवनु अति निश्चळु । मंदु झुळके ॥ १७५ ॥
बहुत करूनि निःशब्द । दाट न रिगे श्वापद । शुक हन षट्पद । तेउते नाही ॥ १७६ ॥
पाणिलगे हंसे । दोनी चारी सारसे । कवणे एके वेळे बैसे । तरी कोकिळही हो ॥ १७७ ॥
निरंतर नाही । तरी आली गेलीं कांहीं । होतु कां मयूरेही । आम्ही ना न म्हणों ॥ १७८ ॥
परि आवश्यक पांडवा । ऐसा ठावो जोडावा । तेथ निगूढ मठ होआवा । कां शिवालय ॥ १७९ ॥
दोहींमार्जी आवडे तें । जें मानले होय चित्तें । बहुतकरूनि एकांते । बैसिजे गा ॥ १८० ॥
म्हणौनि तैसें तें जाणावे । मन राहते पाहावे । राहिल तेथ रचावे । आसन ऐसें ॥ १८१ ॥
वरी चोखट मृगसेवडी । मार्जी धूतवस्त्राची घडी । तळवटीं अमोडी । कुशांकुर ॥ १८२ ॥
सकोमळ सरिसे । सुबद्ध राहती आपैसे । एकपाडे तैसें । वोजा घाली ॥ १८३ ॥
परि सावियाचि उंच होईल । तरी आंग हन डोलेल । नीच तरी पावेल । भूमिदोषु ॥ १८४ ॥
म्हणौनि तैसें न करावे । समभावे धरावे । हें बहु असो होआवे । आसन ऐसें ॥ १८५ ॥

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियः ।

उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

मग तेथ आपण । एकाग्र अंतःकरण । करूनि सद्गुरुस्मरण । अनुभविजे ॥ १८६ ॥
जेथ स्मरतेनि आदरे । सबाह्य सात्त्विके भरे । जंव काठिण्य विरे । अहंभावाचे ॥ १८७ ॥
विषयांचा विसरु पडे । इंद्रियांची कसमस मोडे । मनाची घडी घडे । हृदयामार्जी ॥ १८८ ॥
ऐसें ऐक्य हें सहजे । फावे तंव राहिजे । मग तेणेचि बोधे बैसिजे । आसनावरी ॥ १८९ ॥
आतां आंगाते आंग वरी । पवनाते पवनु धरी । ऐसी अनुभवाची उजरी । होंचि लागे ॥ १९० ॥
प्रवृत्ति माघौति मोहरे । समाधि ऐलाडी उतरे । आघवे अभ्यासु सरे । बैसतखेवो ॥ १९१ ॥
मुद्रेची प्रौढी ऐशी । तेचि सांगिजेल आतां परियेसी । तरी उरु या जघनासी । जडोनि घाली ॥ १९२ ॥

चरणतळें देव्हडीं। आधारद्वुमाच्या बुडीं। सुघटितें गाढीं। संचरीं पां ॥ १९३ ॥
 सव्य तो तळीं ठेविजे। तेणें सिवणीमध्ये पीडिजे। वरी बैसे तो सहजें। वाम चरणु ॥ १९४ ॥
 गुद मेंढ्राआंतौतीं। चारी अंगुळें निगुतीं। तेथ सार्ध सार्ध प्रांतीं। सांडूनियां ॥ १९५ ॥
 माजी अंगुळ एक निगे। तेथ टांचेचेनि उत्तरभागें। नेहेटिजे वरि आंगें। पेललेनि ॥ १९६ ॥
 उचलिलें कां नेणिजे। तैसें पृष्ठांत उचलिजे। गुल्फद्वय धरिजे। तेणेंचि मानें ॥ १९७ ॥
 मग शरीर संचु पार्था। अशेषही सर्वथा। पाष्णीचा माथा। स्वयंभु होय ॥ १९८ ॥
 अर्जुना हें जाण। मूळबंधाचें लक्षण। वज्रासन गौण। नाम यासी ॥ १९९ ॥
 ऐसी आधारीं मुद्रा पडे। आणि आधींचा मार्गु मोडे। तेथ अपानु आंतुलेकडे। वोहोटों लागे ॥ २०० ॥

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।
 संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

तंव करसंपुट आपैसैं। वाम चरणीं बैसे। तंव बाहुमूळीं दिसे। थोरीव आली ॥ २०१ ॥
 माजी उभारलेनि दंडें। शिरकमळ होय गाढें। नेत्रद्वारींचीं कवाडें। लागूं पाहती ॥ २०२ ॥
 वरचिलें पातीं ढळतीं। तळींचीं तळीं पुंजाळती। तेथ अर्धोन्मीलित स्थिती। उपजे तया ॥ २०३ ॥
 दिठी राहोनि आंतुलीकडे। बाहेर पाऊल घाली कोडें। ते ठायीं ठावो पडे। नासाग्रपीठी ॥ २०४ ॥
 ऐसैं आंतुच्या आंतुचि रचे। बाहेरी मागुतें न वचे। म्हणौनि राहणें आधिये दिठीचें। तेथेंचि होय ॥ २०५ ॥
 आतां दिशांची भेटी घ्यावी। कां रूपाची वास पहावी। हे चाड सरे आघवी। आपैसया ॥ २०६ ॥
 मग कंठनाळ आटे। हनुवटी हडौती दाटे। ते गाढी होऊनि नेहटे। वक्षःस्थळीं ॥ २०७ ॥
 माजी घंटिका लोपे। वरी बंधु जो आरोपे। तो जालंधरु म्हणिपे। पंडुकुमरा ॥ २०८ ॥
 नाभीवरी पोखे। उदर हें थोके। अंतरीं फाके। हृदयकोशु ॥ २०९ ॥
 स्वाधिष्ठानावरिचिले कांठीं। नाभिस्थानातळवटीं। बंधु पडे किरीटी। वोढियाणा तो ॥ २१० ॥

प्रशांतात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिवरते स्थितः ।
 मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥

कुंडलीनी दर्शन....

ऐसी शरीराबाहेरलीकडे। अभ्यासाची पांखर पडे। तंव आंतु त्राय मोडे। मनोधर्माची ॥ २११ ॥
 कल्पना निमे। प्रवृत्ती शमे। आंग मन विरमे। सावियाचि ॥ २१२ ॥
 क्षुधा काय जाहाली। निद्रा केउती गेली। हे आठवणही हारपली। न दिसे वेगां ॥ २१३ ॥
 जो मूळबंधें कोंडला। अपानु माघौता मुरडला। तो सर्वेचि वरी सांकडला। धरी फुगूं ॥ २१४ ॥
 क्षोभलेपणें माजे। उवाइला ठायीं गाजे। मणिपूरेंसीं झुंजे। राहोनियां ॥ २१५ ॥
 मग थावलिये वाहटुळी। सैघ घेऊनि घर डहुळी। बाळपर्णीची कुहीटुळी। बाहेर घाली ॥ २१६ ॥
 भीतरीं वळी न धरे। कोट्यामाजीं संचरे। कफपित्तांचे थारे। उरो नेदी ॥ २१७ ॥
 धातूंचे समुद्र उलंडी। मेदाचे पर्वत फोडी। आंतली मज्जा काढी। अस्थिगत ॥ २१८ ॥
 नाडीतें सोडवी। गात्रातें विघडवी। साधकातें भेडसावी। परी बिहावें ना ॥ २१९ ॥

व्याधीतें दावी। सवेंचि हरवी। आप पृथ्वी कालवी। एकवाट ॥ २२० ॥
 तंव येरीकडे धनुर्धरा। आसनाचा उबारा। शक्ति करी उजगरा। कुंडलिनीतें ॥ २२१ ॥
 नागिणीचें पिलें। कुंकुमें नाहलें। वळण घेऊनि आलें। सेजे जैसें ॥ २२२ ॥
 तैशी ते कुंडलिनी। मोटकी औट वळणी। अधोमुख सर्पिणी। निदेली असे ॥ २२३ ॥
 विद्युल्लतेची विडी। वन्हिज्वाळांची घडी। पंधरेयाची चोखडी। घोंटीव जैशी ॥ २२४ ॥
 तैशी सुबद्ध आटली। पुटी होती दाटली। तें वज्रासनं चिमुटली। सावधु होय ॥ २२५ ॥
 तेथ नक्षत्र जैसें उलंडलें। कीं सूर्याचें आसन मोडलें। तेजाचें बीज विरूढलें। अंकुरेशीं ॥ २२६ ॥
 तैशी वेढियातें सोडिती। कवतिकें आंग मोडिती। कंदावरी शक्ती। उठली दिसे ॥ २२७ ॥
 सहजें बहुतां दिवसांची भूक। वरी चेवविली तें होय मिष। मग आवेशें पसरी मुख। ऊर्ध्वा उजू ॥ २२८ ॥
 तेथ हृदयकोशातळवटीं। जो पवनु भरे किरिटी। तया सगळेयाचि मिठी। देऊनि घाली ॥ २२९ ॥
 मुखींच्या ज्वाळीं। तळीं वरी कवळी। मांसाची वडवाळी। आरोगूं लागे ॥ २३० ॥
 जे जे ठाय समांस। तेथ आहाच जोडे घाउस। पाठी एकदोनी घांस। हियाही भरी ॥ २३१ ॥
 मग तळवे तळहात शोधी। उर्ध्वीचे खंड भेदी। झाडा घे संधी। प्रत्यंगाचा ॥ २३२ ॥
 अधोभाग तरी न संडी। परि नखींचेही सत्त्व काढी। त्वचा धुवूनि जडी। पांजरेशीं ॥ २३३ ॥
 अस्थींचे नळे निरपे। शिरांचे हीर वोरपे। तंव बाहेरी विरूढी करपे। रोमबीजांची ॥ २३४ ॥
 मग सप्तधातूंच्या सागरीं। ताहानेली घोंट भरी। आणि सवेंचि उन्हाळा करी। खडखडीत ॥ २३५ ॥
 नासापुटौनि वारा। जो जातसे अंगुळें बारा। तो गच्च धरूनि माघारा। आंतु घाली ॥ २३६ ॥
 तेथ अध वरौतें आकुंचे। ऊर्ध्व तळौतें खांचे। तया खेंवामाजि चक्राचे। पदर उरती ॥ २३७ ॥
 एन्हवीं तरी दोन्ही तेव्हांचि मिळती। परी कुंडलिनी नावेक दुश्चित्त होती। ते तयांतें म्हणे परौती ।
 तुम्हीचि कायसी एथें ? ॥ २३८ ॥

आइकें पार्थिव धातु आघवी। आरोगितां कांहीं नुरवी। आणि आपातें तंव ठेवी। पुसोनियां ॥ २३९ ॥
 ऐसी दोनी भूतें खाये। ते वेळीं संपूर्ण धाये। मग सौम्य होउनि राहे। सुषुम्नेपार्शीं ॥ २४० ॥
 तेथ तृप्तीचेनि संतोषें। गरळ जें वमी मुखें। तेणें तियेचेनि पीयूषें। प्राणु जिजे ॥ २४१ ॥
 तो अग्नि आंतूनि निघे। परी सबाह्य निववूंचि लागे। ते वेळीं कसु बांधिती आंगें। सांडिला पुढती ॥ २४२ ॥
 मार्ग मोडिती नाडीचे। नवविधपण वायूचें। जाय म्हणौनि शरीराचे। धर्मु नाही ॥ २४३ ॥
 इडा पिंगळा एकवटती। गांठी तिन्ही सुटती। साही पदर फुटती। चक्रांचे हे ॥ २४४ ॥
 मग शशी आणि भानु। ऐसा कल्पिजे जो अनुमानु। तो वातीवरी पवनु। गिंवसितां न दिसे ॥ २४५ ॥
 बुद्धीची पुळिका विरे। परिमळु घ्राणीं उरे। तोही शक्तीसवें संचरे। मध्यमेमार्जीं ॥ २४६ ॥
 तंव वरिलेकडोनि ढाळें। चंद्रामृताचें तळें। कानवडोनी मिळे। शक्तिमुखीं ॥ २४७ ॥
 तेणें नाळकें रस भरे। तो सवांगामार्जीं संचरे। जेथिंचा तेथ मुरे। प्राणपवनु ॥ २४८ ॥
 तातलिये मुसें। मेण निघोनि जाय जैसें। मग कोंदली राहे रसें। वोतलेनी ॥ २४९ ॥
 तैसें पिंडाचेनि आकारें। ते कळाचि कां अवतरे। वरी त्वचेचेनि पदरे। पांघुरली असे ॥ २५० ॥
 जैशी आभाळाची बुंधी। करूनि राहे गभस्ती। मग फिटलिया दीप्ति। धरूनि ये ॥ २५१ ॥
 तैसा आहाचवरि कोरडा। त्वचेचा असे पातोडा। तो झडोनि जाय कोंडा। जैसा होय ॥ २५२ ॥
 मग काश्मीरीचे स्वयंभ। कां रत्नबीजा निघाले कोंभ। अवयवकांतीची भांब। तैसी दिसे ॥ २५३ ॥
 नातरी संध्यारागींचे रंग। काढूनि वळिलें तें आंग। कीं अंतर्ज्योतीचें लिंग। निर्वाळिलें ॥ २५४ ॥

कुंकुमाचें भरींव । सिद्धरसाचें वोतींव । मज पाहतां सावेव । शांतिचि ते ॥ २५५ ॥
 तें आनंदचित्रींचें लेप । नातरी महासुखाचें रूप । कीं संतोषतरूचें रोप । थांबलें जैसें ॥ २५६ ॥
 तो कनकचंपकाचा कळा । कीं अमृताचा पुतळा । नाना सासिन्नला मळा । कोंवळिकेचा ॥ २५७ ॥
 हो कां जे शारदियेचेनि वोलें । चंद्रबिंब पाल्हेलें । कां तेजचि मूर्त बैसलें । आसनावरी ॥ २५८ ॥
 तैसें शरीर होये । जे वेळीं कुंडलिनी चंद्र पीये । मग देहाकृति बिहे । कृतांतु गा ॥ २५९ ॥
 वार्धक्य तरी बहुडे । तारुण्याची गांठी विघडे । लोपली उघडे । बाळदशा ॥ २६० ॥
 वयसा तरी येतुलेवरी । एन्हवीं बळाचा बळार्थु करी । धैर्याची थोरी । निरुपमु ॥ २६१ ॥
 कनकद्रुमाच्या पालवीं । रत्नकळिका नित्य नवी । नखें तैसीं बरवीं । नवीं निघती ॥ २६२ ॥
 दांतही आन होती । परि अपाडें सानेजती । जैसी दुबाहीं बैसे पांती । हिरेयांची ॥ २६३ ॥
 माणिकुलियांचिया कणिया । सावियाचि अणुमानिया । तैसिया सवांगीं उधवती अणियां । रोमांचियां ॥ २६४ ॥
 करचरणतळें । जैसीं कां रातोत्पलें । पाखाळीं व होती डोळे । काय सांगों ॥ २६५ ॥
 निडाराचेनि कोंदाटें । मोतियें नावरती संपुटें । मग शिवणी जैशी उतटे । शुक्तिपल्लवांची ॥ २६६ ॥
 तैशीं पातियांचिये कवळिये न समाये । दिठी जाकळोनि निघों पाहे । आधिलीचि परी होये । गगना कवळिती ॥ २६७ ॥
 आइके देह होय सोनियाचें । परि लाघव ये वायूचें । जे आप आणि पृथ्वीचे । अंशु नाही ॥ २६८ ॥
 मग समुद्रापैलीकडील देखे । स्वर्गींचा आलोचु आइके । मनोगत वोळखे । मुंगियेचें ॥ २६९ ॥
 पवनाचा वारिकां वळघे । चाले तरी उदकीं पाऊल न लागे । येणें येणें प्रसंगें । येती बहुता सिद्धि ॥ २७० ॥
 आइके प्राणाचा हातु धरूनी । गगनाची पाउटी करूनी । मध्यमेचेनि दादराहुनी । हृदया आली ॥ २७१ ॥
 ते कुंडलिनी जगदंबा । जे चैतन्यचक्रवर्तीची शोभा । जया विश्वबीजाचिया कोंभा । साउली केली ॥ २७२ ॥
 जे शून्यलिंगाची पिंडी । जे परमात्मया शिवाची करंडी । जे प्रणवाची उघडी । जन्मभूमी ॥ २७३ ॥
 हें असो ते कुंडलिनी बाळी । हृदयाआंतु आली । अनुहताची बोली । चावळे ते ॥ २७४ ॥
 शक्तीचिया आंगा लागलें । बुद्धीचें चैतन्य होतें जाहलें । तें तेणें आइकिलें । अळुमाळु ॥ २७५ ॥
 घोषाच्या कुंडीं । नादचित्रांचीं रूपडीं । प्रणवाचिया मोडी । रेखिलीं ऐसीं ॥ २७६ ॥
 हेंचि कल्पावें तरी जाणजे । परी कल्पितें कैचें आणिजे । तरी नेणों काय गाजे । तिये ठायीं ॥ २७७ ॥
 विसरोनि गेलों अर्जुना । जंव नाशु नाही पवना । तंव वाचा आथी गगना । म्हणौनि घुमे ॥ २७८ ॥
 तया अनाहताचेनि मेघें । आकाश दुमदुमों लागे । तंव ब्रह्मस्थानींचें बेगें । सहज फिटे ॥ २७९ ॥
 आइके कमळगर्भाकारें । जें महदाकाश दुसरें । जेथ चैतन्य आधातुरें । करूनि असिजे ॥ २८० ॥
 तया हृदयाच्या परिवरीं । कुंडलिनिया परमेश्वरी । तेजाची शिदोरी । विनियोगिली ॥ २८१ ॥
 बुद्धीचेनि शाकें । हातबोनें निकें । द्वैत तेथ न देखे । तैसें केलें ॥ २८२ ॥
 निजकांती हारविली । मग प्राणुचि केवळ जाहाली । ते वेळीं कैसी गमली । म्हणावी पां ? ॥ २८३ ॥
 हो कां जे पवनाची पुतळी । पांघुरली होती सोनसळी । ते फेडूनियां वेगळी । ठेविली तिया ॥ २८४ ॥
 नातरी वायूचेनि आंगें झगटली । दीपाची दिठी निवटली । कां लखलखोनि हारपली । वीजु गगनीं ॥ २८५ ॥
 तैशी हृदयकमळवेन्हीं । दिसे जैशी सोनियाची सरी । नातरी प्रकाशजळाची झरी । वाहत आली ॥ २८६ ॥
 मग ते हृदयभूमी पोकळे । जिराली कां एके वेळे । तैसें शक्तीचें रूप मावळे । शक्तीचिमाजीं ॥ २८७ ॥
 तेव्हां तरी शक्तीचि म्हणजे । एन्हवीं तो प्राणु केवळ जाणजे । आतां नादुबिंदु नेणजे । कळा ज्योती ॥ २८८ ॥
 मनाचा हन मारु । कां पवनाचा आधारु । ध्यानाचा आदरु । नाहीं परी ॥ २८९ ॥
 हे कल्पना घे सांडी । तें नाहीं इये परवडी । हे महाभूतांची फुडी । आटणी देखां ॥ २९० ॥

पिंडें पिंडाचा ग्रासु । तो हा नाथसंकेतीचा दंशु । परि दाऊनि गेला उद्देशु । श्रीमहाविष्णु ॥ २९१ ॥
तया ध्वनिताचें केणें सोडुनि । यथार्थाची घडी झाडुनी । उपलविली म्यां जाणुनी । ग्राहीक श्रोते ॥ २९२ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।
शान्ति निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

ऐकें शक्तीचें तेज जेव्हां लोपे । तेथ देहाचें रूप हारपे । मग तो डोळ्यांमार्जी लपे । जगाचिया ॥ २९३ ॥
एन्हवीं आधिलाचि ऐसें । सावयव तरी दिसे । परी वायूचें कां जैसें । वळिलें होय ॥ २९४ ॥
नातरी कर्दळीचा गाभा । बुंधी सांडोनी उभा । कां अवयवचि नभा । उदयला तो ॥ २९५ ॥
तैसें होय शरीर । तें तें म्हणजे खेचर । हें पद होतां चमत्कार । पिंडजनीं ॥ २९६ ॥
देखें साधकु निघोनि जाये । मागां पाउलांची वोळ राहे । तेथ ठायीं ठायीं होये । अणिमादिक ॥ २९७ ॥
परि तेणें काय काज आपणयां । अवधारीं ऐसा धनंजया । लोप आथी भूतत्रया । देहींचा देहीं ॥ २९८ ॥
पृथ्वीतें आप विरवी । आपातें तेज जिखवी । तेजातें पवनु हरवी । हृदयामार्जी ॥ २९९ ॥
पाठीं आपण एकला उरे । परि शरीराचेनि अनुकारें । मग तोही निगे अंतरें । गगना मिळे ॥ ३०० ॥
ते वेळीं कुंडलिनी हे भाष जाये । मग मारुती ऐसें नाम होये । परि शक्तिपण तें आहे । जंव न मिळे शिवीं ॥ ३०१ ॥
मग जालंधर सांडी । ककारांत फोडी । गगनाचिये पाहाडीं । पैठी होय ॥ ३०२ ॥
ते ॐ काराचिये पाठी । पाय देत उठाउठी । पश्यंतीचिये पाउटी । मागां घाली ॥ ३०३ ॥
पुढां तन्मात्रा अर्धवेरी । आकाशाच्या अंतरीं । भरती गमे सागरीं । सरिता जेवीं ॥ ३०४ ॥
मग ब्रह्मरंध्री स्थिरावोनी । सोऽहंभावाच्या बाह्या पसरुनी । परमात्मलिंगा धांवोनी । आंगा घडे ॥ ३०५ ॥
तंव महाभूतांची जवनिका फिटे । मग दोहीसि होय झटें । तेथ गगनासकट आटे । समरसीं तिये ॥ ३०६ ॥
पैं मेघाचेनि मुखीं निवडिला । समुद्र कां वोधीं पडिला । तो मागुता जैसा आला । आपणपयां ॥ ३०७ ॥
तेवीं पिंडाचेनि मिषें । पदीं पद प्रवेशे । तें एकत्व होय तैसें । पंडुकुमरा ॥ ३०८ ॥
आतां दुजें हन होतें । कीं एकचि हें आइतें । ऐशिये विवंचनेपुरतें । उरेचिना ॥ ३०९ ॥
गगनीं गगन लया जाये । ऐसें जें कांहीं आहे । तें अनुभवं जो होये । तो होऊनि ठाके ॥ ३१० ॥
म्हणौनि तेथिची मातु । न चढेचि बोलाचा हातु । जेणें संवादाचिया गांवाआंतु । पैठी कीजे ॥ ३११ ॥
अर्जुना एन्हवीं तरी । इया अभिप्रायाचा जे गर्व धरी । ते पाहें पां वैखरी । दुरी ठेली ॥ ३१२ ॥
भूलता मागिलीकडे । तेथ मकाराचेंचि आंग न मांडे । सडेया प्राणा सांकडे । गगना येतां ॥ ३१३ ॥
पाठीं तेथेंचि तो भेसळला । तें शब्दाचा दिवो मावळला । मग तयाहि वरी आटु भविन्नला । आकाशाचा ॥ ३१४ ॥
आतां महाशून्याचिया डोहीं । जेथ गगनसीचि थावो नाहीं । तेथ तागा लागेल काई । बोलाचा इया ? ॥ ३१५ ॥
म्हणौनि आखरामार्जी सांपडे । कीं कानवरी जोडे । हे तैसें नव्हे फुडें । त्रिशुद्धी गा ॥ ३१६ ॥
जें कहीं दैवें । अनुभविलें फावे । तें आपणचि हें ठाकावें । होऊनियां ॥ ३१७ ॥
पुढती जाणणें तें नाहीचि । म्हणौनि असो किती हेंचि । बोलावें आतां वायांचि । धनुर्धरा ॥ ३१८ ॥
ऐसें शब्दजात माघौतें सरे । तेथ संकल्पाचें आयुष्य पुरे । वाराही जेथ न शिरे । विचाराचा ॥ ३१९ ॥
जें उन्मनियेचें लावण्य । जें तुर्येचें तारुण्य । अनादि जें अगण्य । परमतत्त्व ॥ ३२० ॥
जें विश्वाचें मूळ । जें योगद्रुमाचें फळ । जें आनंदाचें केवळ । चैतन्य गा ॥ ३२१ ॥
जें आकाराचा प्रांतु । जें मोक्षाचा एकांतु । जेथ आदि आणि अंतु । विरोनी गेले ॥ ३२२ ॥

जें महाभूतांचें बीज । जें महातेजाचें तेज । एवं पार्था जें निज- । स्वरूप माझें ॥ ३२३ ॥
ते हे चतुर्भुज कोंभेली । जयाची शोभा रूपा आली । देखोनि नास्तिकी नोकिली । भक्तवृंदें ॥ ३२४ ॥
तें अनिर्वाच्य महासुख । पै आपणचि जाहले जे पुरुष । जयांचे कां निष्कर्ष । प्राप्तिवेरीं ॥ ३२५ ॥
आम्हीं साधन हें जें सांगितलें । तेंचि शरीरीं जिहीं केलें । ते आमुचेनि पाडें आले । निर्वाळलेया ॥ ३२६ ॥
परब्रह्माचेनि रसें । देहाकृतीचिये मुसें । वोतीव जाहले तैसे । दिसती आंगें ॥ ३२७ ॥
जरी हे प्रतीति हन अंतरीं फांके । तरी विश्वचि हें अवघें झांके । तंव अर्जुन म्हणे निकें । साचचि जी हें ॥ ३२८ ॥
कां जें आपण आतां देवो । हा बोलिले जो उपावो । तो प्राप्तीचा ठावो । म्हणोनि घडे ॥ ३२९ ॥
इये अभ्यासीं जे दृढ होती । ते भरंवसेनि ब्रह्मत्वा येती । हें सांगतियाची रीती । कळलें मज ॥ ३३० ॥
देवा गोठीचि हे ऐकतां । बोधु उपजतसे चित्ता । मा अनुभवं तल्लीनता । नोहेल केवी ? ॥ ३३१ ॥
म्हणौनि एथ कांहीं । अनारिसें नाही । परी नावभरी चित्त देई । बोला एका ॥ ३३२ ॥
आतां कृष्णा तुवां सांगितला योगु । तो मना तरी आला चांगु । परि न शकें करूं पांगु । योग्यतेचा ॥ ३३३ ॥
सहजें आंगिक जेतुलें आहे । तेतुलियाची जरी सिद्धि जाये । तरी हाचि मार्गु सुखोपायें । अभ्यासीन ॥ ३३४ ॥
नातरी देवो जैसें सांगतील । तैसें आपणपें जरी न ठकेल । तरी योग्यतेवीण होईल । तेंचि पुसों ॥ ३३५ ॥
जीवींचिये ऐसी धारण । म्हणोनि पुसावया जाहलें कारण । मग म्हणे तरी आपण । चित्त देइजो ॥ ३३६ ॥
हां हो जी अवधारिलें । जें हें साधन तुम्हीं निरूपिलें । तें आवडतयाहि अभ्यासिलें । फावों शके ? ॥ ३३७ ॥
की योग्यतेवीण नाही । ऐसें हन आहे कांहीं । तेथ श्रीकृष्ण म्हणती काई । धनुर्धरा ॥ ३३८ ॥
हें काज कीर निर्वाण । परि आणिकही जें कांहीं साधारण । तेंही अधिकाराचे वोडवेविण । काय सिद्धि जाय ? ॥ ३३९ ॥
पै योग्यता जे म्हणिजे । ते प्राप्तीची अधीन जाणिजे । कां जे योग्य होऊनि कीजे । तें आरंभिलें फळें ॥ ३४० ॥
तरी तैसी एथ कांहीं । सावियाचि केणी नाही । आणि योग्यतेची काई । खाणी असे ? ॥ ३४१ ॥
नावेक विरक्तु । जाहला देहधर्मी नियतु । तरि तोचि नव्हे व्यवस्थितु । अधिकारिया ? ॥ ३४२ ॥
येतुलालिये आयणीमाजिवडें । योग्यपण तूतेंही जोडे । ऐसें प्रसंगें सांकडें । फेडिलें तयाचें ॥ ३४३ ॥
मग म्हणे पार्था । ते हे ऐसी व्यवस्था । अनियतासि सर्वथा । योग्यता नाही ॥ ३४४ ॥

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।
न चाति स्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

जो रसनेंद्रियाचा अंकिला । कां निद्रेसी जीवें विकला । तो नाहीच एथ म्हणितला । अधिकारिया ॥ ३४५ ॥
अथवा आग्रहाचिये बांदोडी । क्षुधा तृषा कोंडी । आहारातें तोडी । मारूनियां ॥ ३४६ ॥
निद्रेचिया वाटा नवचे । ऐसा दृढिवेचेनि अवतरणें नाचे । तें शरीरचि नव्हे तयाचें । मा योगु कवणाचा ? ॥ ३४७ ॥
म्हणौनि अतिशयें विषयो सेवावा । तैसा विरोधु नोहावा । कां सर्वथा निरोधावा । हेंही नको ॥ ३४८ ॥

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।
युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

आहार तरी सेविजे । परी युक्तीचेनि मापें मविजे । क्रियाजात आचरिजे । तयाचि स्थिती ॥ ३४९ ॥
मितला बोलीं बोलिजे । मितलिया पाउलीं चालिजे । निद्रेही मानु दीजे । अवसरें एकें ॥ ३५० ॥

जागणें जरी जाहलें । तरी होआवें तें मितलें । येतुलेनि धातुसाम्य संचलें । असेल सहजें ॥ ३५१ ॥
ऐसें युक्तीचेनि हातें । जें इंद्रियां वोपिजे भातें । तें संतोषासी वाढतें । मनचि करी ॥ ३५२ ॥

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

बाहेर युक्तीची मुद्रा पडे । तव आंत आंत सुख वाढे । तेथें सहजेंचि योगु घडे । नाभ्यासितां ॥ ३५३ ॥
जैसें भाग्याचिया भडसें । उद्यमाचेनि मिसें । मग समृद्धिजात आपैसें । घर रिघे ॥ ३५४ ॥
तैसा युक्तिमंतु कौतुकें । अभ्यासाचिया मोहरा ठाके । आणि आत्मसिद्धीचि पिके । अनुभवु तयाचा ॥ ३५५ ॥
म्हणोनि युक्ति हे पांडवा । घडे जया सदैवा । तो अपवर्गींचिये राणिवा । अळंकारिजे ॥ ३५६ ॥

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।
योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

युक्ति योगाचें आंग पावे । ऐसें प्रयाग जेथ होय बरवें । तेथ क्षेत्रसंन्यासें स्थिरावें । मानस जयाचें ॥ ३५७ ॥
तयातें योगयुक्त तूं म्हण । हेही प्रसंगें जाण । तें दीपाचे उपलक्षण । निर्वातींचिया ॥ ३५८ ॥
आतां तुझे मनोगत जाणोनी । कांहीं एक आम्ही म्हणौनि । तें निकें चित्त देउनी । परिसावें गा ॥ ३५९ ॥
तूं प्राप्तीची चाड वाहसी । परी अभ्यासीं दक्षु नव्हसी । तें सांग पां काय बिहसी । दुवाडपणा ? ॥ ३६० ॥
तरी पार्था हें झणें । सायास घेशीं हो मनें । वायां बागूल इये दुर्जनें । इंद्रियें करिती ॥ ३६१ ॥
पाहें पां आयुष्यातें अढळ करी । जें सरतें जीवित वारी । तया औषधातें वैरी । काय जिव्हा न म्हणे ? ॥ ३६२ ॥
ऐसें हितासि जें जें निकें । तें सदाचि या इंद्रियां दुःखें । एह्वीं सोपें योगासारिखें । कांहीं आहे ? ॥ ३६३ ॥

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।
यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥
सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।
वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

म्हणौनि आसनाचिया गाढिका । जो आम्ही अभ्यासु सांगितला निका । तेणें होईल तरी हो कां । निरोधु यया ॥ ३६४ ॥
एह्वीं तरी येणें योगें । जें इंद्रियां विंदाण लागे । तें चित्त भेटों रिगे । आपणपेयां ॥ ३६५ ॥
परतोनि पाठिमोरें ठाके । आणि आपणियातें आपण देखे । देखतखेवों वोळखे । म्हणे तत्त्व हें मी ॥ ३६६ ॥
तिये ओळखीचिसरिसें । सुखाचिया साम्राज्यीं बैसे । मग आपणपां समरसें । विरोनि जाय ॥ ३६७ ॥
जयापरतें आणिक नाही । जयातें इंद्रियें नेणती कहीं । तें आपणचि आपुलिया ठायीं । होऊनि ठाके ॥ ३६८ ॥

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।
यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

मग मेरूपासूनि थोरें । देह दुःखाचेनि डोंगरें । दाटिजो पां पडिभरें । चित्त न दटे ॥ ३६९ ॥
कां शस्त्रें वरी तोडिलिया । देह अग्निमाजीं पडलिया । चित्त महासुखीं पडुडलिया । चेतोचि नये ॥ ३७० ॥
ऐसें आपणपां रिगोनि ठाये । मग देहाची वासु न पाहे । आणिकचि सुख होऊनि जाये । म्हणूनि विसरे ॥ ३७१ ॥
तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।
स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

जया सुखाचिया गोडी । मग आर्तीची सेचि सोडी । संसाराचिया तोंडी । गुंतलें जें ॥ ३७२ ॥
जें योगाची बरव । संतोषाची राणिव । ज्ञानाची जाणीव । जयालागीं ॥ ३७३ ॥
तें अभ्यासिलेनि योगें । सावयव देखावें लागे । देखिलें तरी आंगें । होईजेल गा ॥ ३७४ ॥

संकल्पप्रभवान्कामास्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।
मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥

तरि तोचि योगु बापा । एके परी आहे सोपा । जरी पुत्रशोकु संकल्पा । दाखविजे ॥ ३७५ ॥
हां विषयातें निमालिया आडके । इंद्रियें नेमाचिया धारणीं देखे । तरी हियें घालूनि मुके । जीवित्वासी ॥ ३७६ ॥
ऐसें वैराग्य हें करी । तरी संकल्पाची सरे वारी । सुखें धृतीचिया धवळारीं । बुद्धि नांदे ॥ ३७७ ॥

शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।
आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न कीचिदपि चिन्तयेत् ॥ २५ ॥
यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरम् ।
ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत् ॥ २६ ॥

बुद्धी धैर्या होय वसौटा । मनातें अनुभवाचिया वाटा । हळु हळु करी प्रतिष्ठा । आत्मभुवनीं ॥ ३७८ ॥
याही एके परी । प्राप्ती आहे विचारीं । हें न ठके तरी सोपारी । आणिक ऐके ॥ ३७९ ॥
आतां नियमुचि हा एकला । जीवें करावा आपुला । जैसा कृतनिश्चयाचिया बोला- । बाहेरा नोहे ॥ ३८० ॥
जरी येतुलेनि चित्त स्थिरावें । तरी काजा आलें स्वभावं । नाहीं तरी घालावें । मोकलुनी ॥ ३८१ ॥
मग मोकलिलें जेथ जाईल । तेथूनि नियमूचि घेउनि येईल । ऐसेनि स्थैर्यचि होईल । सावियाचि कीं ॥ ३८२ ॥

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम् ।
उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम् ॥ २७ ॥

पाठीं केतुलेनि एके वेळे । तया स्थैर्याचेनि मेळें । आत्मस्वरूपाजवळें । येईल सहजें ॥ ३८३ ॥
तयातें देखोनि आंगा घडेल । तेथ अद्वैतीं द्वैत बुडेल । आणि ऐक्यतेजें उघडेल । त्रैलोक्य हें ॥ ३८४ ॥
आकाशीं दिसे दुसरें । तें अभ्र जें विरे । तें गगनचि कां भरे । विश्व जैसें ॥ ३८५ ॥
तैसें चित्त लया जाये । आणि चैतन्यचि आघवें होये । ऐसी प्राप्ति सुखोपायें । आहे येणें ॥ ३८६ ॥

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः ।

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते ॥ २८ ॥

या सोपिया योगस्थिती । उकलु देखिला गा बहुती । संकल्पाचिया संपत्ती । रुसोनियां ॥ ३८७ ॥
तें सुखाचेनि सांगातें । आलें परब्रह्मा आंतौतें । तेथ लवण जैसें जळातें । सांडूं नेणें ॥ ३८८ ॥
तैसें होय तिये मेळीं । मग सामरस्याचिया राउळीं । महासुखाची दिवाळी । जगेंसि दिसे ॥ ३८९ ॥
ऐसें आपुले पायवरी । चालिजे आपुले पाठीवरी । हें पार्था नागवे तरी । आन ऐके ॥ ३९० ॥

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।
ईक्षते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः ॥ २९ ॥
यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति ।
तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥ ३० ॥

तरी मी तंव सकळ देहीं । असे एथ विचारु नाहीं । आणि तैसेंचि माझ्या ठायीं । सकळ असे ॥ ३९१ ॥
हें ऐसेंचि संचलें । परस्परें मिसळलें । बुद्धी घेपे एतुलें । होआवें गा ॥ ३९२ ॥
एन्हवीं तरी अर्जुना । जो एकवटलिया भावना । सर्वभूतीं अभिन्ना । मातें भजे ॥ ३९३ ॥
भूतांचेनि अनेकपणें । अनेक नोहे अंतःकरणें । केवळ एकत्वचि माझे जाणें । सर्वत्र जो ॥ ३९४ ॥
मग तो एक हा मियां । बोलता दिसतसे वायां । एन्हवीं न बोलिजे तरी धनंजया । तो मीचि आहे ॥ ३९५ ॥
दीपा आणि प्रकाशा । एकवकीचा पाडु जैसा । तो माझ्या ठायीं तैसा । मी तयामाजीं ॥ ३९६ ॥
जैसा उदकाचेनि आयुष्यें रसु । कां गगनाचेनि मानें अवकाशु । तैसा माझेनि रूपें रूपसु । पुरुषु तो गा ॥ ३९७ ॥

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।
सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

जेणें ऐक्याचिये दिठी । सर्वत्र मातेंचि किरीटी । देखिला जैसा पटीं । तंतु एकु ॥ ३९८ ॥
कां स्वरूपें तरी बहुतें आहाती । परी तैसीं सोनीं बहुवें न होती । ऐसी ऐक्याचळाची स्थिती । केली जेणें ॥ ३९९ ॥
नातरी वृक्षांचीं पानें जेतुलीं । तेतुलीं रोपें नाहीं लाविलीं । ऐसी अद्वैतदिवसें पाहली । रात्री जया ॥ ४०० ॥
तो पंचात्मकीं सांपडे । तरी मग सांग पां कैसेनि अडे ? । जो प्रतीतीचेनि पाडें । मजसीं तुके ॥ ४०१ ॥
माझे व्यापकपण आघवें । गवसलें तयाचेनि अनुभवं । तरी न म्हणतां स्वभावं । व्यापकु जाहला ॥ ४०२ ॥
आतां शरीरीं तरी आहे । परी शरीराचा तो नोहे । ऐसें बोलवरी होये । तें करूं ये काई ॥ ४०३ ॥

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।
सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

म्हणौनि असो तें विशेबें । आपणपेयांसारिखें । जो चराचर देखे । अखंडित ॥ ४०४ ॥
सुखदुःखादि वर्में । कां शुभाशुभें कर्में । दोनी ऐसीं मनोधर्में । नेणेचि जो ॥ ४०५ ॥
हें सम विषम भाव । आणिकही विचित्र जें सर्व । तें मानी जैसे अवयव । आपुले होती ॥ ४०६ ॥

हैं एकैक काय सांगावें । जया त्रैलोक्यचि आघवें । मी ऐसैं स्वभावें । बोधा आलें ॥ ४०७ ॥
 तयाही देह एकु कीर आथी । लौकिकी सुखदुःखी तयातें म्हणती । परी आम्हांतें ऐसी प्रतीती । परब्रह्मचि हा ॥ ४०८ ॥
 म्हणौनि आपणपां विश्व देखिजे । आणि आपण विश्व होईजे । ऐसैं साम्यचि एक उपासिजे । पांडवा गा ॥ ४०९ ॥
 हें तूतें बहुती प्रसंगी । आम्ही म्हणों याचिलार्गी । जे साम्यापरौती जर्गी । प्राप्ति नाही ॥ ४१० ॥

अर्जुन उवाच ।
 योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।
 एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥
 चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद्दृढम् ।
 तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥

तंव अर्जुन म्हणे देवा । तुम्ही सांगा कीर आमुचिया कणवा । परी न पुरों जी स्वभावा । मनाचिया ॥ ४११ ॥
 हें मन कैसें केवढें । ऐसैं पाहों म्हणों तरी न सांपडें । एह्वीं राहाटावया थोडें । त्रैलोक्य यया ॥ ४१२ ॥
 म्हणौनि ऐसैं कैसें घडेल । जे मर्कट समाधी येईल । कां राहा म्हणतलिया राहेल । महावातु ? ॥ ४१३ ॥
 जें बुद्धीतें सळी । निश्चयातें टाळी । धैर्येसीं हातफळी । मिळऊनि जाय ॥ ४१४ ॥
 जें विवेकातें भुलवी । संतोषासी चाड लावी । बैसिजे तरी हिंडवी । दाही दिशा ॥ ४१५ ॥
 जें निरोधलें घे उवावो । जया संयमुचि होय सावावो । तें मन आपुला स्वभावो । सांडील काई ? ॥ ४१६ ॥
 म्हणौनि मन एक निश्चळ राहेल । मग आम्हांसि साम्य होईल । हें विशेषेही न घडेल । याचिलार्गी ॥ ४१७ ॥

श्रीभगवानुवाच ।
 असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।
 अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥

तंव कृष्ण म्हणती साचचि । बोलत आहासि तें तैसेंचि । यया मनाचा कीर चपळचि । स्वभावो गा ॥ ४१८ ॥
 परि वैराग्याचेनि आधारे । जरी लाविलें अभ्यासाचिये मोहरें । तरी केतुलेनि एके अवसरें । स्थिरावेल ॥ ४१९ ॥
 कां जें यया मनाचें एक निकें । जें देखिलें गोडीचिया टाया सोके । म्हणौनि अनुभवसुखचि कवतिकें । दावीत जाइजे ॥ ४२० ॥

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।
 वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

एह्वीं विरक्ति जयांसि नाही । जे अभ्यासीं न रिघती कहीं । तयां नाकळे हें आम्हीही । न मनूं कायी ॥ ४२१ ॥
 परि यमनियमांचिया वाटा न वचिजे । कहीं वैराग्याची से न करिजे । केवळ विषयजळीं ठाकिजे । बुडी देउनी ॥ ४२२ ॥
 यया जालिया मानसा कहीं । युक्तीची कांबी लागली नाही । तरी निश्चळ होईल काई । कैसेनि सांगें ? ॥ ४२३ ॥
 म्हणौनि मनाचा निग्रहो होये । ऐसा उपाय जो आहे । तो आरंभीं मग नोहे । कैसा पाहों ॥ ४२४ ॥
 तरी योगसाधन जितुकें । कें अवघेंचि काय लटिकें ? । परि आपणयां अभ्यासूं न ठाके । हेंचि म्हण ॥ ४२५ ॥
 आंगीं योगाचें होय बळ । तरी मन केतुलें चपळ ? । काय महदादि हें सकळ । आपु नोहे ? ॥ ४२६ ॥

तेथ अर्जुन म्हणे निकें । देवो बोलती तें न चुके । साचचि योगबळेंसी न तुके । मनोबळ ॥ ४२७ ॥
 तरी तोचि योगु कैसा केवीं जाणों । आम्ही येतुले दिवस याची मातुही नेणों । म्हणौनि मनातें जी म्हणों । अनावर ॥ ४२८ ॥
 हा आतां अघवेया जन्मा । तुझेनि प्रसादें पुरुषोत्तमा । योगपरिचयो आम्हां । जाहला आजी ॥ ४२९ ॥

अर्जुन उवाच ।

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।

अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।

त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

परि आणिक एक गोसांविया । मज संशयो असे साविया । तो तूं वांचूनि फेडावया । समर्थु नाही ॥ ४३० ॥
 म्हणौनि सांगें गोविंदा । कवण एकु मोक्षपदा । झोंबत होता श्रद्धा । उपायेंविण ॥ ४३१ ॥
 इंद्रियग्रामोनि निघाला । आस्थेचिया वाटे लागला । आत्मसिद्धिचिया पुढिला । नगरा यावया ॥ ४३२ ॥
 तंव आत्मसिद्धि न ठकेचि । आणि मागुतें न येववेचि । ऐसा अस्तु गेला माझारीचि । आयुष्यभानु ॥ ४३३ ॥
 जैसें अकाळीं आभाळ । अळुमाळु सपातळ । विपायें आलें केवळ । वसे ना वर्षे ॥ ४३४ ॥
 तैसीं दोन्ही दुरावली । जे प्राप्ती तंव अलग ठेली । आणि अप्राप्तीही सांडवली । श्रद्धा तया ॥ ४३५ ॥
 ऐसा दोला अंतरला कां जी । जो श्रद्धेच्या समाजीं । बुडाला तया हो जी । कवण गति ? ॥ ४३६ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

तंव कृष्ण म्हणती पार्था । जया मोक्षसुखीं आस्था । तया मोक्षावांचूनि अन्यथा । गती आहे गा ? ॥ ४३७ ॥
 परि एतुलें हेंचि एक घडे । जें माझारीं विसवावें पडे । तेंही परी ऐसेनि सुरवाडें । जो देवां नाही ॥ ४३८ ॥
 एन्हवीं अभ्यासाचा उचलता । पाउलीं जरी चालता । तरी दिवसाआधीं ठाकिता । सोऽहंसिद्धीतें ॥ ४३९ ॥
 परि तेतुला वेगु नव्हेचि । म्हणौनि विसांवा तरी निकाचि । पाठीं मोक्षु तंव तैसाचि । ठेविला असे ॥ ४४० ॥

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

ऐकें कवतिक हें कैसें । जें शतमखा लोक सायासें । तें तो पावे अनायासें । कैवल्यकामु ॥ ४४१ ॥
 मग तेथिंचे जे अमोघ । अलौकिक भोग । भोगितांही सांग । कांटाळे मन ॥ ४४२ ॥
 हा अंतरायो अवचितां । कां वोढवला भगवंता ? । ऐसा दिविभोग भोगितां । अनुतापी नित्य ॥ ४४३ ॥
 पाठीं जन्में संसारीं । परि सकळ धर्माचिया माहेरीं । लांबा उगवे आगरीं । विभवश्रियेचा ॥ ४४४ ॥

जयातें नीतिपंथें चालिजे । सत्यधूत बोलिजे । देखावें तें देखिजे । शास्त्रदृष्टी ॥ ४४५ ॥
वेद तो जागेश्वरु । जया व्यवसाय निजाचारु । सारासार विचारु । मंत्री जया ॥ ४४६ ॥
जयाच्या कुळीं चिंता । जाली ईश्वराची पतिव्रता । जयातें गृहदेवता । आदि ऋद्धि ॥ ४४७ ॥
ऐसी निजपुण्याची जोडी । वाढिन्नली सर्वसुखाची कुळवाडी । तिये जन्मे तो सुरवाडी । योगच्युतु ॥ ४४८ ॥

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।
एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥
तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।
यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥

अथवा ज्ञानाग्निहोत्री । जे परब्रह्मण्यश्रोत्री । महासुखक्षेत्री । आदिवंत ॥ ४४९ ॥
जे सिद्धांताचिया सिंहासनी । राज्य करिती त्रिभुवनी । जे कूजती कोकिल वनी । संतोषाच्या ॥ ४५० ॥
जे विवेकद्रुमाचे मुळीं । बैसले आहाति नित्य फळीं । तया योगियांचिया कुळीं । जन्म पावे ॥ ४५१ ॥
मोटकी देहाकृति उमटे । आणि निजज्ञानाची पाहांट फुटे । सूर्यापुढें प्रगटे । प्रकाशु जैसा ॥ ४५२ ॥
तैसी दशेची वाट न पाहतां । वयसेचिया गांवा न येतां । बाळपणींच सर्वज्ञता । वरी तयातें ॥ ४५३ ॥
तिये सिद्धप्रज्ञेचेनि लाभें । मनचि सारस्वतें दुभे । मग सकळ शास्त्रे स्वयंभें । निघती मुखें ॥ ४५४ ॥
ऐसें जे जन्म । जयालागीं देव सकाम । स्वर्गीं ठेले जप होम । करिती सदा ॥ ४५५ ॥
अमरी भाट होईजे । मग मृत्युलोकातें वानिजे । ऐसें जन्म पार्था गा जे । तें तो पावे ॥ ४५६ ॥

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ऋह्यते ह्यवशोऽपि सः ।
जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

आणि मागील जे सद्बुद्धि । जेथ जीवित्वा जाहाली होती अवधि । मग तेचि पुढती निरवधि । नवी लाहे ॥ ४५७ ॥
तेथ सदैवा आणि पायाळा । वरी दिव्यांजन होय डोळां । मग देखे जैसी अवलीळा । पाताळधनें ॥ ४५८ ॥
तैसें दुर्भेद जे अभिप्राय । कां गुरुगम्य हन ठाय । तेथ सौरसेवीण जाय । बुद्धि तयाची ॥ ४५९ ॥
बळियें इंद्रियें येती मना । मन एकवटे पवना । पवन सहजें गगना । मिळोचि लागे ॥ ४६० ॥
ऐसें नेणों काय अपैसें । तयातेंचि कीजे अभ्यासें । समाधि घर पुसे । मानसाचें ॥ ४६१ ॥
जाणिजे योगपीठीचा भैरवु । काय हा आरंभरंभेचा गौरवु । कीं वैराग्यसिद्धीचा अनुभवु । रूपा आला ॥ ४६२ ॥
हा संसारु उमाणितें माप । कां अष्टांगसामग्रीचें द्वीप । जैसें परिमळेंचि धरिजे रूप । चंदनाचें ॥ ४६३ ॥
तैसा संतोषाचा काय घडिला । कीं सिद्धिभांडारींहूनि काढिला । दिसे तेणें मानें रूढला । साधकदशे ॥ ४६४ ॥

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ।
अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥

जे वर्षशतांचिया कोडी । जन्मसहस्रांचिया आडी । लंघितां पातला थडी । आत्मसिद्धीची ॥ ४६५ ॥
म्हणौनि साधनजात आघवें । अनुसरे तया स्वभावे । मग आयतिये बैसे राणिवे । विवेकाचिये ॥ ४६६ ॥

पाठीं विचारितया वेगां । तो विवेकुही ठाके मागां । मग अविचारणीय तें आंगा । घडोनि जाय ॥ ४६७ ॥
 तेथ मनाचें मेहुडें विरे । पवनाचें पवनपण सरे । आपणपां आपण मुरे । आकाशही ॥ ४६८ ॥
 प्रणवाचा माथा बुडे । येतुलेनि अनिर्वाच्य सुख जोडे । म्हणौनि आधींचि बोलु बहुडे । तयालागीं ॥ ४६९ ॥
 ऐसी ब्रह्मींची स्थिती । जे सकळां गतींसी गती । तया अमूर्ताची मूर्ति । होऊनि ठाके ॥ ४७० ॥
 तेणें बहुतीं जन्मीं मागिलीं । विक्षेपांचीं पाणिवळें झाडिलीं । म्हणौनि उपजतखेंवो बुडाली । लग्नघटिका ॥ ४७१ ॥
 आणि तद्रूपतेसीं लग्न । लागोनि ठेलें अभिन्न । जैसे लोपलें अभ्र गगन । होऊनि ठाके ॥ ४७२ ॥
 तैसें विश्व जेथ होये । मागौतें जेथ लया जाये । तें विद्यमानेंचि देहें । जाहला तो गा ॥ ४७३ ॥

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।
 कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥

जया लाभाचिया आशा । करूनि धैर्यबाहूंचा भरंवसा । घालीत षड्गमांचा धारसां । कर्मनिष्ठ ॥ ४७४ ॥
 कां जिजे एक वस्तूलांगीं । बाणोनि ज्ञानाची वज्रांगी । झुंजत प्रपंचेंशीं समरंगीं । ज्ञानिये गा ॥ ४७५ ॥
 अथवा निलागें निसरडा । तपोदुर्गाचा आडकडा । झोंबती तपिये चाडा । जयाचिया ॥ ४७६ ॥
 जें भजतियां भज्य । याज्ञिकाचें याज्य । एवं जें पूज्य । सकळां सदा ॥ ४७७ ॥
 तेंचि तो आपण । स्वयें जाहला निर्वाण । जें साधकांचें कारण । सिद्ध तत्त्व ॥ ४७८ ॥
 म्हणौनि कर्मनिष्ठा वंद्यु । तो ज्ञानियांसि वेद्यु । तापसांचा आद्यु । तपोनाथु ॥ ४७९ ॥
 पै जीवपरमात्मसंगमा । जयाचें येणें जाहलें मनोधर्मा । तो शरीरीचि परी महिमा । ऐशी पावे ॥ ४८० ॥
 म्हणौनि याकारणें । तूंतें मी सदा म्हणें । योगी होई अंतःकरणें । पंडुकुमरा ॥ ४८१ ॥

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।
 श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ध्यानयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६अ ॥

अगा योगी जो म्हणजे । तो देवांचा देवो जाणजे । आणि सुख सर्वस्व माझें । चैतन्य तो ॥ ४८२ ॥
 तेथ भजता भजन भजावें । हें भक्तिसाधन जें आघवें । तो मीचि जाहलों अनुभवें । अखंडित ॥ ४८३ ॥
 मग तया आम्हां प्रीतीचें । स्वरूप बोलीं निर्वचे । ऐसें नव्हे गा तो साचें । सुभद्रापती ॥ ४८४ ॥
 तया एकवटलिया प्रेमा । जरी पाडें पाहिजे उपमा । तरी मी देह तो आत्मा । हेंचि होय ॥ ४८५ ॥
 ऐसे भक्तचकोरचंद्रें । त्रिभुवनैकनरेंद्रें । बोलिलें गुणसमुद्रें । संजयो म्हणे ॥ ४८६ ॥
 तेथ आदिलापासूनि पार्था । ऐकिजे ऐसीचि आस्था । दुणावली हें यदुनाथा । भावों सरलें ॥ ४८७ ॥
 कीं सावियाचि मनीं संतोषला । जे बोला आरिसा जोडला । तेणें हरिखें आतां उपलवला । निरूपील ॥ ४८८ ॥
 तो प्रसंगु आहे पुढां । जेथ शांतु दिसेल उघडा । तो पालविजेल मुडा । प्रमेयबीजाचा ॥ ४८९ ॥
 जें सात्त्विकाचेनि वडपें । गेलें आध्यात्मिक खरपें । सहजें निडारले वाफे । चतुरचित्ताचे ॥ ४९० ॥
 वरी अवधानाचा वाफसा । लाधला सोनया ऐसा । म्हणौनि पेरावया धिवसा । श्रीनिवृत्तीसी ॥ ४९१ ॥

ज्ञानदेव म्हणे मी चाडें । सद्गुरूंनीं केलें कोडें । माथां हात ठेविला तें फुडें । बीजचि वाइलें ॥ ४९२ ॥
म्हणौनि येणें मुखें जें जें निगे । तें संतांच्या हृदयीं साचचि लागे । हें असो सांगों श्रीरंगें । बोलिलें जें ॥ ४९३ ॥
परी तें मनाच्या कानीं ऐकावें । बोल बुद्धीच्या डोळां देखावें । हे सांटोवाटीं घ्यावें । चित्ताचिया ॥ ४९४ ॥
अवधानाचेनि हातें । नेयावें हृदयांआतौतें । हे रिझवितील आयणीतें । सज्जनांचिये ॥ ४९५ ॥
हे स्वहितातें निवविती । परिणामातें जीवविती । सुखाची वाहविती । लाखोली जीवां ॥ ४९६ ॥
आतां अर्जुनेंसीं श्रीमुकुंदें । नागर बोलिजेल विनोदें । तें वोंवियेचेनि प्रबंधें । सांगेन मी ॥ ४९७ ॥
इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां षष्ठोऽध्यायः ॥

Encoded and proofread by
Chhaya Deo, Sharad Deo, and Vishwas Bhide.
Assisted by
Sunder Hattangadi, Joshi, and Shree Devi Kumar.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated November 23, 2008